

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

PHẠM THỊ HẠNH

**XÙNG HỘ TRONG TIỂU THUYẾT
TUỔI THƠ DỮ DỘI CỦA PHÙNG QUÁN**

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VIỆT NAM

THÁI NGUYÊN - 2013

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

PHẠM THỊ HẠNH

**XÙNG HỒ TRONG TIỂU THUYẾT
TUỔI THƠ DỮ DỘI CỦA PHÙNG QUÁN**

Chuyên ngành: Ngôn ngữ Việt Nam

Mã số: 60.22.01.02

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VIỆT NAM

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS. Phạm Văn Tình

THÁI NGUYÊN - 2013

LỜI CẢM ƠN

Tôi xin bày tỏ sự kính trọng và lòng biết ơn tới Thầy Phạm Văn Tình, người đã tận tình hướng dẫn tôi trong suốt quá trình viết luận văn.

Tôi xin chân thành cảm ơn các Thầy Cô Khoa Ngữ văn, Khoa Sau Đại học của Trường Đại học Sư Phạm, các Thầy Viện Ngôn ngữ học, Viện Từ điển học và Bách khoa thư Việt Nam, đã tận tình giảng dạy giúp tôi hoàn thành khóa học.

Cuối cùng, xin gửi lời cảm ơn sâu sắc đến gia đình, bạn bè, người thân, tập thể lớp Ngôn ngữ K19 đã tạo điều kiện và động viên, để tôi học tập có kết quả và hoàn thành luận văn này.

Tác giả luận văn

Phạm Thị Hạnh

MỤC LỤC

	Trang
Trang phụ bìa	
Lời cảm ơn.....	i
Lời cam đoan	ii
Mục lục	iii
Danh mục các kí hiệu, chữ viết tắt	iv
Danh mục các bảng	v
MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử nghiên cứu	2
3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	6
4. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu	7
6. Đóng góp của luận văn.....	8
7. Bố cục của luận văn.....	8
CHƯƠNG 1 - CƠ SỞ LÝ THUYẾT. ĐÔI NÉT VỀ PHÙNG QUÁN VÀ	
TÁC PHẨM <i>TUỔI THƠ DỮ DỘI</i>.....	9
1.1. MỘT SỐ KHÁI NIỆM CÓ LIÊN QUAN ĐẾN XUNG HỒ	9
1.1.1. Lí thuyết hội thoại	9
1.2.2. Lí thuyết giao tiếp.....	15
1.2.3. Lí thuyết về chiếu vật và chỉ xuất	19
1.2. MỘT SỐ KHÁI NIỆM TRONG VĂN HỌC CÓ LIÊN QUAN	
ĐẾN XUNG HỒ.....	25
1.2.1. Hội thoại trong tác phẩm văn học	25
1.2.2. Ngôn từ nghệ thuật	25
1.2.3. Hoàn cảnh điển hình.....	27
1.2.4. Tính hiện thực trong tác phẩm văn học.....	29
1.2.5. Hình tượng nhân vật.....	29

1.3 ĐÔI NÉT VỀ PHÙNG QUÁN VÀ TÁC PHẨM <i>TUỔI THƠ DỮ DỘI</i>	32
1.3.1. Về Phùng Quán và sự nghiệp văn học của ông.....	32
1.3.2. Về tác phẩm Tuổi thơ dữ dội.....	34
1.4 TIÊU KẾT	35
CHƯƠNG 2 - CÁC TỪ NGỮ XUNG HÔ VÀ CÁCH XUNG HÔ TRONG <i>TUỔI THƠ DỮ DỘI</i>	36
2.1. SỰ XUẤT HIỆN CỦA CÁC TỪ NGỮ XUNG HÔ TRONG CÁC CUỘC THOẠI CỦA TÁC PHẨM.....	36
2.1.1. Cuộc thoại.....	36
2.1.2. Các từ ngữ xung hô trong cuộc thoại.....	37
2.2. ĐẶC ĐIỂM LỚP TỪ NGỮ XUNG HÔ TRONG TÁC PHẨM.....	38
2.2.1. Đặc điểm của các từ ngữ xung hô xét về hình thức.....	38
2.2.2. Đặc điểm của các từ ngữ xung hô xét về chức năng.....	40
2.3. TIÊU KẾT	66
CHƯƠNG 3 - CÁCH XUNG HÔ VÀ VIỆC KHẮC HỌA HÌNH TƯỢNG NGHỆ THUẬT TRONG <i>TUỔI THƠ DỮ DỘI</i>.....	67
3.1. CÁCH XUNG HÔ VÀ VIỆC KHẮC HỌA HOÀN CẢNH ĐIỂN HÌNH TRONG TÁC PHẨM.....	68
3.1.1 Một vùng quê xứ Huế với những mối quan hệ làng xóm thân tình... 68	
3.1.2 Một vùng chiến khu với những mối quan hệ đồng chí, đồng đội. 72	
3.1.3 Một mặt trận khốc liệt với hai chiến tuyến đối địch giữa Việt Minh và thực dân Pháp.....	82
3.2. CÁCH XUNG HÔ VỚI VIỆC KHẮC HỌA TÍNH CÁCH CÁC NHÂN VẬT TRONG TÁC PHẨM	82
3.2.1 Nhân vật chính diện.....	82
3.2.2 Nhân vật phản diện.....	87
3.3. CÁCH XUNG HÔ VỚI VIỆC PHẢN ÁNH “CÁI TÔI NGHỆ THUẬT” CỦA TÁC GIẢ PHÙNG QUÁN	93

3.3.1.Chất Huế.....	93
3.3.2 Nhà văn một lòng theo kháng chiến.....	97
3.3.3 Nhập vai tinh tế.	100
3.4. TIÊU KẾT.....	68
KẾT LUẬN.....	107
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	109
PHỤ LỤC.....	

DANH MỤC CÁC BẢNG

Bảng 2.1. Hình thức hội thoại trong các cuộc thoại.....	36
Bảng 2.2. Các từ ngữ xưng hô được sử dụng trong cuộc thoại phẩm.....	39
Bảng 2.3. Các từ dùng để xưng hô trong tác phẩm.....	38
Bảng 2.4. Các ngữ xưng hô trong tác phẩm.....	38
Bảng 2.5. Các từ ngữ xưng hô xét về chức năng	40
Bảng 2.6. Các từ ngữ xưng hô chuyên biệt.....	40
Bảng 2.7. Các từ ngữ xưng hô lâm thời	44
Bảng 2.8. Các từ ngữ chỉ quan hệ xã hội ngoài gia đình dùng để xưng hô	52
Bảng 2.9. Các từ ngữ xưng hô chỉ nghề nghiệp và vị trí xã hội	53
Bảng 2.10. Các tên riêng dùng để xưng hô	55
Bảng 2.11. Các từ ngữ chỉ định (hoặc có yếu tố chỉ định) dùng để xưng hô ..	59
Bảng 2.12. Các từ ngữ hô chỉ trạng thái, tính chất (hoặc có yếu tố chỉ trạng thái, tính chất) dùng để xưng hô.....	62
Bảng 2.13. Các từ ngữ xưng hô vay mượn	64
Bảng 2.14. Các từ ngữ xưng hô khác.....	64

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

1.1. Giao tiếp là một hoạt động quan trọng nhất đảm bảo cho sự gắn kết của xã hội loài người, dựa trên phương tiện chủ yếu là ngôn ngữ. Một trong những nhân tố để hoạt động này có hiệu quả là việc xác lập các vai trong giao tiếp trong hội thoại. Người nói sử dụng từ ngữ xưng hô linh hoạt trong những hoàn cảnh giao tiếp cụ thể, để xác lập và thể hiện các vai giao tiếp nhằm duy trì các mối quan hệ, thể hiện cách cư xử thích hợp với chiến lược giao tiếp đặt ra trong những tình huống khác nhau.

Dưới tác động của những nhân tố văn hóa, cộng đồng người Việt đã hình thành nên và sử dụng một hệ thống từ ngữ xưng hô vô cùng phong phú, đa dạng, linh hoạt. Điều này đã tạo nên sự khác biệt trong giao tiếp người Việt so với nhiều cộng đồng ngôn ngữ khác. Hệ thống các từ ngữ xưng hô này từ cuộc sống đi vào văn học qua sự cảm thụ của các nhà văn.

Việc xem xét cách xưng hô trong phạm vi tác phẩm văn học sẽ góp phần làm sáng tỏ về văn hóa xưng hô của người Việt, đồng thời cũng giúp độc giả phần nào hiểu sâu sắc về phong cách nhà văn thông qua cách kể về lời ăn tiếng nói của các nhân vật. Qua cách sử dụng từ ngữ xưng hô của nhà văn, ta sẽ thấy rõ các cung bậc tình cảm, thái độ ứng xử của nhân vật trong cuộc sống.

1.2. *Tuổi thơ dữ dội* của Phùng Quán là một tác phẩm nổi tiếng, được khởi thảo từ năm 1968 và hoàn thành năm 1986, đã nhận được Giải thưởng A của Hội Nhà văn Việt Nam. Truyện viết về cuộc sống, sự chiến đấu, hi sinh của những thiếu niên 13 – 14 tuổi trong Đội Thiếu niên trinh sát của Trung đoàn Trần Cao Vân trong giai đoạn lịch sử vô cùng khốc liệt. Đó là lúc thực dân Pháp quay trở lại xâm lược đất nước ta, những năm tháng trong giai đoạn 1945 - 1954. Tại vùng đất Huế, với tinh thần “Quyết tử cho Tổ quốc quyết sinh”, các em nhỏ - những Ga- vơ- rôt trên chiến trận - đã tự nguyện hi sinh xương máu để bảo vệ chiến khu Hòa Mỹ, góp một phần cho thắng lợi của

kháng chiến. Truyện đã mang lại sự xúc động lớn lao cho nhiều thế hệ bạn đọc và khẳng định tài năng văn chương và nhân cách của người nghệ sĩ Phùng Quán. Đúng như lời nhận xét về truyện: “Tác phẩm giàu chất thơ, tái hiện hiện thực hào hùng của cuộc kháng chiến, ca ngợi người chiến sĩ cách mạng thông qua cảm quan mỹ học kết hợp cái cao cả và cái bi tráng nên giàu sức truyền cảm...” [30, tr.1.434]. Đóng góp cho thành công của tác phẩm phải kể đến sự am hiểu và tài năng sử dụng tiếng Việt, trong đó có việc sử dụng các từ ngữ xưng hô của tác giả.

Tác phẩm *Tuổi thơ dũ dội* viết về một thời kì lịch sử cách đây nửa thế kỉ, về những con người và những sự kiện ở vùng đất Huế, bản thân tác giả cũng là người sinh ra ở Thừa Thiên Huế. Vì vậy, chắc chắn những đặc điểm của một thời kì trong sự phát triển của tiếng Việt cũng như chất giọng của một vùng đất phải ít nhiều được ghi lại qua ngôn từ nghệ thuật, trong đó có cách xưng hô trong tác phẩm.

Vì những lí do trên, “Xưng hô trong tiểu thuyết *Tuổi thơ dũ dội* của Phùng Quán”, đã được chọn làm đề tài nghiên cứu trong luận văn này.

2. Lịch sử nghiên cứu

2.1. Những nghiên cứu về xưng hô nói chung và từ ngữ xưng hô trong tác phẩm văn học

Trong các tài liệu về Ngữ pháp và Ngữ dụng học, xưng hô luôn được khảo sát khá kĩ lưỡng do vị trí và công dụng đặc biệt của nó.

Trong công trình *Studies in Vietnamese Grammar* (năm 1951), M.B. Emenéau đã có những nhận xét thú vị về từ ngữ xưng hô trong tiếng Việt, đặc biệt là nhóm từ xưng hô lâm thời có nguồn gốc danh từ. Ông gọi các danh từ được dùng để xưng hô này là các “đại danh từ cương vị”: “Đa số các đại từ đó đều trùng làm một với những danh từ chỉ người bà con cùng huyết thống” [33, tr 51]. Ông thống kê được mười ba đại danh từ nhân xưng cương vị trùng với các danh từ chỉ quan hệ thân thuộc: *cụ, ông bà, cha, con, cậu...*

Ở Việt Nam, từ những thập niên cuối thế kỷ XX trở lại đây, các công trình nghiên cứu về xung hô của tiếng Việt và các ngôn ngữ gần gũi hoặc có quan hệ với nó xuất hiện ngày càng nhiều và chất lượng ngày càng dày dặn. Các nhà ngôn ngữ học nghiên cứu khá kỹ về lĩnh vực này như Đỗ Hữu Châu, Nguyễn Văn Chiến, Nguyễn Như Ý, Hoàng Thị Châu, Nguyễn Văn Khang, Mai Xuân Huy, Bùi Minh Yên, Phạm Ngọc Thương, Nguyễn Phú Phong, Lê Thanh Kim... Nhiều tác giả đã chú trọng tiếp cận cách xung hô theo hướng mới: hoạt động của xung hô dưới góc nhìn Ngữ dụng học. Theo Nguyễn Văn Chiến: “Vấn đề sẽ rõ ràng và lý thú hơn khi chúng ta xem xét những từ xung hô dưới ánh sáng của lý thuyết dụng học và dân tộc học giao tiếp” [10, tr 15].

Tác giả Nguyễn Văn Chiến đã đầu tư khá nhiều sự chú ý vào mảng đề tài này trên cơ sở tư liệu tiếng mẹ đẻ (của tác giả) và ngoại ngữ. Trong cuốn *Từ xung hô trong tiếng Việt* (1993), tác giả sử dụng phương pháp tiếp cận hệ thống để tìm hiểu về các từ ngữ xung hô trong tiếng Việt – tiếng mẹ đẻ. Theo ông, tất cả các từ ngữ xung hô trong tiếng Việt được nghiên cứu như một chỉnh thể nguyên vẹn. Đó là một hệ thống cấu trúc bao gồm các yếu tố chỉ người trong sinh hoạt giao tiếp – đối thoại, nội dung và giá trị của từng yếu tố được xác định nhờ vào sự đối lập giữa yếu tố ấy với tất cả những yếu tố còn lại trong hệ thống thông qua những quan hệ phạm trù (cái được Nguyễn Phú Phong gọi là "phạm trù nhân xung"). Nguyễn Văn Chiến còn tiến hành khảo sát các phạm trù “nhân xung” tiếng Việt trên cơ sở đối chiếu với các ngôn ngữ cùng loại hình với nó (như tiếng Khơ me, Lào...) và ngôn ngữ khác loại hình (như tiếng Nga, Anh, Tiệp...), từ đó có được những nhận xét lí thú về sự tương đồng và khác biệt trong cách “nhân xung” của các ngôn ngữ này.

Tác giả Bùi Minh Yên với hàng loạt bài viết trên tạp chí *Ngôn ngữ* (các năm: 1990, 1993, 1994...) về cách xung hô trong gia đình người Việt, như: “Xung hô giữa vợ và chồng trong gia đình người Việt”, “Xung hô giữa anh chị và em trong gia đình người Việt”, “Xung hô giữa ông bà và cháu trong gia